

D^r. SCHAFFER KÁROLY

EGYET. EK. TANAK

HOZZÁSZÓLÁSA A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG 1905. ÁPRILIS 28-IKI
ÜLÉSEN.

Tisztelt hölgyeim és uraim!

Csak egynehány rövid megjegyzésre óhajtok szorítkozni, annyival is inkább, mert az előttem szólott tisztelt kollegáim az anyagot teljesen kimerítették. Szíves elnézésüket kérem ki már eleve is, hogy ha megjegyzéseim a hallottaknak többé-kevésbé stereotipiai lesznek, de érthető, hogy ugyanazon tárgyról azonos tapasztalású szakemberek alig fognak eltérőt mondani, legfeljebb a tapasztalatok magyarázásában lehet és lesz köztük némi eltérés.

A mai középiskola szem elől téveszti tulajdonképeni rendeltetését, a mely egyedül abban állhat, hogy *általános* műveltséget nyújtson az ifjúságnak és e helyett szakszerűsködik. A helyett, hogy a mint ez az általános műveltség fogalmában bennrejlő, csupán bizonyos fogalmat és áttekintést adna azokról a tárgyokról, a melyek a tanítás anyagát képezik, a mai középiskola az ismerettömegnek oly megdöbbsentő mennyiségét akarja betömni a tanulók agy velejébe, melynél fogva a tanítás már a specializáláshoz jár igen közel, a mi pedig, ismétlem, abszolúte nem lehet a középiskola célja, sőt nem is szabad, hogy az legyen. *Részletek helyett az általános fogalmaknak szabatos elsajátítására kellene nagyobb súlyt fektetni;* ez elv alapján a tanítás anyagát nagyon össze lehetne vonni, és így időt nyervén, az anyagnak az asszimilálása is alaposabb lenne. Meg vagyok győződve, hogy jobb tájékozódású és alaposabb képzettségű ifjúság keresné fel azután a magasabb iskolákat és bizonyára megszűnnék az egyetemi tanároknak az a panasza, hogy selejtes előképzettségű ifjúság kerül a magasabb tanításra. Ez a megjegyzésem főleg a természettudományok tanítására vonatkozik, a melyek anyaguknak folyton növekvő mennyiségénél fogva már-már agyonnyomással fenyegetik agyvelónket.

Mint említém, a mai középiskola nem csupán mennyiségileg, hanem minőségileg is túlterheli a tanulóifjúságot. És pedig minőség

szempontjából azért, mert oly tárgyakat vesz fel hihetetlen terjedelemben, a melyek tanítása ilyen keretben egyenesen időpazarlás. Ez főképen a nyelvek, nevezetesen a klasszikus nyelvek tanítására vonatkozik. Manapság, midőn a latin nyelv jelentősége tekintetében határozottan süllyedőben van, mert a gyakorlati pályán csak annyi hasznát vesszük akár az orvosi, akár a jogi pályán, a mennyi maximum négy évi tanítás alapján bőségesen elsajátítható, egyenesen megfoghatatlan, hogy miért kínozzák a tanulókat nyolcz éven át ezzel a tárggyal? Azt pedig mint elme- és ideg orvos egyenesem tagadom, hogy az *accusativus cum infinitivo* és *ablativus absolutus*, a melynek sejtelmeibe hajdan olyan vegyes érzelmekkel merültünk be, az észre olyan gimnasztizáló hatású volna, hogy e miatt nem egy jobb sorsra érdemes ifjút meg kellessen buktatni. Itt az ideje, hogy végül belássuk, miszerint a világ arculata megváltozott és hogy a klasszika-filológiának a mai tantervben divó túltengése, enyhén szólva, anakronizmus. A mi szépet és elmélyedésre érdemeset a nyelvtudomány egyáltalában nyújt, azt tanulmányozza az ifjúság a saját anyanyelvén, a melyet annyira bír, hogy szépségeit, formásságait megértheti és a mi fő: élvezheti is. Az idegen nyelvek nézetem szerint első sorban hasznossági értékkel bírnak és így ezek közül csupán azoknak az elsajátítása bír jelentőséggel, a melyek u. n. forgalmi jelentőségűek (francia, angol, német). De természetes, hogy ez az elsajátítás ne merev grammatikai alapon történjék, hanem eleven, hasznavehető módon.

A középiskola minőségi hiányaiban kiemelendőnek tartom különös hangsúlylyal a *tanítás módszertanát* is, a mely még ma sem fekteti a fősúlyt a helyes érzéki észrevevés fejlesztésére. Midőn ezt hangsúlyozom, úgy belőlem az idegbiológus szól, a kinek egyik sarkalatos tétele: „Nihil est in intellectu, quin prius fuerit in sensibus”, vagis: Csakis az van meg értelmünkben, a mi előbb érzékeinkben volt meg. Minden értelmi működés a helyes érzékelésen alapszik és tagadhatatlan, hogy a figyelmes, gondos érzéki észrevevés már önmagában rendkívül fegyelmezőleg hat az észre. Szellemi fejlődésünk első fázisa az érzékelés, a melyből indul ki azután az értelem fejlődése; így tehát a középiskola még ma is ignorálja ezt a természetes fejlődés folyamatát, a mely pedig az agyvelő célirányos fejlesztése okáért feltétlenül utánzandó. Ép azért van a természettudományoknak olyan kiválóan észfejlesztő hatásuk, mert ezek, helyes tanítási módszert tételezve fel, első sorban a gondos érzékelésre oktatnak, ily módon a figyelmet ébren tartják és félreismerhetlenül gyakorlati érzékünket is növelik, a mire pedig nekünk, magyaroknak a fiskális nemzetnek, a mely mindenféle formalizmusban sínylődik, nagyon is szükségünk van.

Rövid megjegyzéseim foglalatja tehát az, hogy a középiskolának feladata a helyes érzéki észrevevést és az ehhez fűződő logikus gondolkodást fejleszteni; ismerettömegeknek beléerőszakolását agyvelőnkbe helytelenítem és inkább az általános elveknek, tételeknek alapos asszi-

milálására fektetem a fősúlyt. Ily módon kikerüljük a szellemi túlterheltetést, időt nyernénk a testnek elengedhetetlenül szükséges fejlesztésére és a mi fő: gazdaságosan bánnánk a fiatal, fejlődő szervezet idegrendszerével, a melyre ennek égető szüksége van első sorban a magasabb tanulmányok elvégzésében és azután a létért való harcban. És így áttérhetek fejtegetéseim második részére: *hogyan viszonylik az ifjú szervezet idegrendszere a középiskola követelményeihez?*

Korunk idegessége, sajnos, nem jelszó csupán, hanem komoly tény. És miután vannak még mindig emberek, a kik ezt frázisnak tekintik, úgy a szőnyegen levő kérdésre való tekintettel egyszerűen idézem egy iskolaorvosnak, dr. Schuschny Henriknek statisztikáját, a mely szerint a budapesti állami V. k. főreáliskolának 1894-ben megvizsgált 205 tanulója közül idegesnek 52,6% bizonyult. E tény – a mely, nem kétlem, hogy egyéb fővárosi iskolák anyagának átvizsgálása alkalmával csak újból és újból beigazolódna, mert hiszen a különböző fővárosi iskolák emberanyaga lényegében azonos – mondom, ez a tény parancsolóan feladatává teszi minden pedagógusnak, hogy a tanítási igények kiszabásában az idegrendszer állapotára is tekintettel legyen, mert eddigelé csupán a tudománynak határt nem ismerő követelményeire voltak tekintettel. Hogy hogyan respektálja a pedagógus a gondjára bízott emberanyag idegrendszerét, azt akkor értjük meg, hogyha tisztában leszünk azzal, hogy mi a gyermekek idegessége?

A gyermekek idegessége két főtenyezőn alapulhat. A gyermek vagy már születésénél fogva ideges, vagy a különben nem ideges gyermek a szellemi túlszigázás folytán válik idegessé. A veleszületett és szerzett idegességből alakul ki az iskolás gyermekek idegessége. A veleszületett idegesség jelentőségét bővebben magyaráznom nem kell, miután méltóztatnak tudni, hogy az idegesség öröklékeny; már pedig a mai szülők, a kik maguk is, ha nem annyira terheltség, mint inkább a modern étellel velejáró keményebb életküzdelem folytán szerzett módon idegesek, ezt a nyavalyájukat átszámaztatják, illetve átszámaztathatják utódaikra. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy az utódok idegegészsége szempontjából mennyire fontos a lélekben és testben erős, jó idegzetű anya, a ki hivatva van a deszczedenciában legalább részben jóvá tenni az apának a létért való küzdelemben szerzett idegességét. Az ilyen öröklékenység alapján ideges gyermekek rendkívül változatos képeket mutathatnak; általános és alapvető vonása az ideges gyermeknek a szellemi és lelki tehetségekben mutatkozó egyenlőtlenség, disharmonia. Már a terheltnek *nem* tekinthető gyermekek is a különböző képességekben nevezetes különbségeket mutathatnak, úgy hogy tehát egy ép élettani disharmoniáról is szólhatunk. Felette ritka az egyenletes tehetséggel megáldott, mindent egyaránt jól felfogni tudó gyermek; ez az a gyermek, a kire nézve a középiskolában túlterhelés nincs. Igen, ámde ilyen receptorikus, nagyobb átmérőjű tehetségek az iskolás-gyermekek tömegének csak egy töredékét képezik és határozottan

állítom – csak vissza kell gondolnom saját iskolatársaimra és azokat mai, idegrovosi szememmel végigmustrálnom – miszerint a legnagyobb kontingens egyoldalú, részleges, kis átmérőjű tehetségekből és határozottan ideges gyermekekből tevődik össze. Jellegző ilyen gyermekekre nézve, hogy figyelmök nehezebben rögzíthető és könnyen is merül ki és míg egyrésztől könnyen sajátítják el a fogékonyságuk körébe eső dolgokat, addig az azon túl eső tárgyakat csakis figyelmüknek túlságos, tehát fárasztó igénybevételével képesek. Hogyha az ilyen gyermek kötelességtudó és becsvágyó, hiányos vagy hiányzó képességeit kimentő túldolgozással pótolja: ez alapon különös magyarázatot nem igényel, hogy főleg az érettségi vizsgálatra való készülődés – a midőn a szó szoros értelmében vett univerzáltehetségnek kell magát a tanulónak bemutatnia – a szellemi túlcsigázásnak oly mértékét követeli meg, hogy kifejlődik a fiúban az u. n. heveny agykimerülés – neurasthenia acuta. – A mit most mondok, az természetesen a mindennapos keserves tapasztalásból fakad és jó lélekkel mondom, hogy távol áll tőlem a szakember túlzása. És ha most tekintetbe vesszük, hogy a szellemi túlterhelés épen abba az időbe esik, a midőn a gyermekből ifjú lesz, vagyis a serdülés idejére, egy olyan fázisára létünknek, a mely a rohamos evolúció által tűnik ki és a mely időben a lelki egyensúly amúgy is a szokottnál labilisabb: úgy azt hiszem, a mindeddig kételkedők is be fogják látni, hogy a középiskolában *elvből* kerülni kellene mindazt, a mi túlságos megterhelést jelent az ifjú idegrendszerre nézve. És gondoljuk meg azt is, hogy a tulajdonképeni és elkerülhetetlen, abszolút szellemi túlterhelés az egyetemen kezdődik; már pedig hogyan felelhessen meg a magasabb tanulmányok által támasztott nagy igényeknek az az idegrendszer, a mely már a középiskola végzése alkalmával erős léket kapott? Olyan léket – értem ez alatt a neurastheniát – melynek sajnos, az a tendenciája, hogy mind nagyobbá váljon!

Idegrovosi tapasztalásból tudom, hogy nagyon sok, a férfikorban virágzó neuraszténiának kezdete a középiskolai időkre, illetve az ezek alatt kifejtett relatív túlmunkálkodásra vezethető vissza. Tapasztalásom szerint a középiskola felső négy osztályában indul meg a kimerülés, a mit az ezen osztályokban előirt és minőségileg nagyobb szellemi terheket képviselő tanítási anyag tételez fel. Az a tanuló, a ki az alsó négy osztályban igen jól állotta meg a helyét, a fokozott igényeknek csakis minden szabad idejének a tanulásra való fordítása árán felelhet meg, annyival is inkább, mert hiszen eddigi jó híre őt a nagyobb követelményeknek minden áron való kielégítésre sarkalja. Az az idő, a mit eddig szórakozásra, sétálásra fordított, azt tanulásra használja fel és elég gyakran az éjjel egy részét is. A szülők, kiknek ambíciója többnyire nagyobb szokott lenni gyermekükénél, büszkék erre az intenzív szorgalomra és a nagyobb erő kifejtés árán elért jó osztályzatok a tanulónak eddigi jó hírnevét fentartják. Igaz ugyan, hogy az ifjú kezd

fogyini, kezd vérszegényebb lenni, de ezen a közbejövő vakációk még javítani szoktak. Ámde minden magasabb osztályban a játék ismétlődik és most nem csupán testileg jelentkeznek a kimerülés tünetei, hanem szellemileg, jobban mondva: az agy részéről is. Érdekes tény, hogy az agyvelő a legkésőbbben érzi meg a túlterheltetést, mert általában véve elég alkalmazkodó szerv és hasonlatos a gummiszalaghoz, mely a rárakott terhek alatt nyúlik, nyúlik, hogy azután a tehermentesítés után újból visszaugorjon eredeti állapotába rugalmasságánál fogva. Ilyen rugalmas szerv az agyvelő; de mikép a gummiszalag is végtére elveszti a hosszas túlterheltetés folytán rugalmasságát és elszakad, azonképen az agyvelő is a sok sanyargatás folytán csődbe jut: előáll az akut neuraszténia, vagyis az álmatlanság, illetve zavart álom, az állandó fejnnyomás, a felfogás nehézkessége, a figyelmetlenség, a koncentráció hiánya, az általános depresszió, az emésztési zavarok, a szívdobogás. Mint már említettem, az érettségi vizsgálat körüli nagy túlfeszítések, a melyek még erős lelki rázkódtatásokkal is járnak, bírják az eddig csupán lappangva fennálló neuraszténiát kitörésre. De az érettségi által figyelmében leköttött ifjú nem igen fordíthat gondot kimerültségére, noha kézzelfogható hatása mégis abban nyilvánul, hogy az az ifjú, a ki eddig mint mintatanuló szerepelt és a tanárok büszkesége volt, a vizsgán csak középszerűleg állja meg helyét. Ilyen előzmények után kerül a fiatalember az egyetemre, a hol tapasztalásom szerint a szigorlatok alkalmával szokott a neuraszténia olyan imperatív formában kibontakozni, hogy hiába ekkor minden akaraterő, a szellemi munka egyszerűen lehetetlen és beáll ekkor a szó szoros értelmében vett szellemi csőd. És ennek a neuraszténiának első nyomait a hozzáértő ideg orvos a középiskolára tudja visszavezetni.

Nagyon jól tudom, hogy a most kifejtett képből nem mindenki fogja azt a következtetést levonni, mint én; vannak elegendően, a kik a túlterheltetést egyszerűen tagadják, illetve a kik azt mondják, hogy ne menjen a középiskolába az, a ki nem való oda. Igen ám, de ezzel a kijelentéssel nem vág össze az a tényleges tapasztalás, hogy a tanárok által gyenge tanulónak s így a középiskolába nem valónak minősített ifjakból kerülnek ki azok, a kik az életben leginkább megállják helyüket, míg a nyolcz éven át a sok kitűnő terhe alatt görnyedő ifjúk a hozzájuk fűzött reményeket csak ritkán váltják valóra az életben, a min én, az ideg orvos, nem is csodálkozom, mert hiszen a szegények ideg erejük szempontjából egyszerűen már ki vannak használva. Épen azokból a nem ambíciózusoknak látszó, kényelmes gimnazistákból lesznek az életben a legalpraesettebb férfiak, mert ezek nem terhelték meg agyvelejükkel azzal a tömeges tudományaprólékkal, a melynek az életben közvetlen hasznát úgy sem veszik.

Megjegyzéseimnek a végére jutottam és nagyon óhajtanám, hogyha ezeket az illetékes pedagóguskörök nem értenék félre. Én nem a klasszikus műveltség ellen foglaltam állást, mert hiszen az örökéletű

antik filozófia és irodalom nem lesz ignorálható sohasem. De ennek mennyileges és minőleges tanítása ellen, mint mai alakjában célra abszolúte nem vezető pedagógiai egyoldalúság és középkori maradvány ellen kellett felszólalnom, mert az iskolai túlterheletésnek egyik lényeges tényezőjét benne látom. Fentartom azt a nézetemet, hogy a grammatokratikus tanítás fásasztó mivoltánál fogva észfejllesztés tekintetében semmiképen sem vetekedhetik a természettudományi neveltetés hasznosságával és miután: non scholae sed vitae discimus, azért is az eddigi tanítási tervben annyira túltengő klasszikus oktatásnak határozottan szűkebb határok közé szorítása mellett kardoskodom. Hangsúlyozom, hogy a középiskolának az ideges gyermek, illetve az idegességre diszponált gyermek létezéséről tudomást kell vennie és ennek megfelelően ajánlatos, hogy feladatát ne az öncélú tudományos túltanításban lássa, hanem a szellemi és testi kiképzés harmóniájában. A jövő középiskolának ép úgy tekintettel kell lennie a tanítás anyagára és módszertanára, mint az idegélet ökonómiájára.

Befejezésül szabadjon a Társadalomtudományi Társulat igen tisztelt vezetőségének hálás köszönetemet kifejezmem, a miért tapasztalásaim közlésére módot nyújtott.